

ja a figyelmet a gazdag fotóanyagra, melyben dr. Szentpétery Tibor az 1930-as évektől 2000-ig folyamatosan és sokrétűen dokumentálta a XX. századot Magyarországon és a határokon túl egyaránt. Céljük, hogy az eddig teljesen egyben tartott fotó- és tárgyi hagyaték feldolgozásra kerülhessen, közkinccsé válhasson. Ennek a folyamatnak az első eseménye volt ez a konferencia.

A konferenciát *Schanda Tamás*, a II. kerületi Önkormányzat Közoktatási, Közművelődési, Sport és Informatikai Bizottság elnöke nyitotta meg személyes hangvételű, meleg szavakkal, és az Önkormányzat elkötelezettségét jelentette be a hagyaték megőrzése tárgyában.

Karlócai Miklós a fotóművész, a turista, a közösségszervező dr. Szentpétery Tibor vonásait villantotta fel színesen, apró történetekkel tarkítva.

Dr. Szentpéteri József (MTA) évekkal ezelőtt tervezte, hogy tananyag-CD-ROM-ot készít a gazdag Szentpétery-életműből. Ez a munka ugyan nem valósult meg, de a fotóhagyaték kategorizálásának, jelölésének vázát annak idején megszerkesztették, ez az algoritmus akár a jövőbeni digitalizálás kiindulópontja is lehet.

Dr. Sárközy Réka (az '56-os Intézet munkatársa) 1991-ben egy majdnem 50 perces szélesvásznú dokumentumfilmet forgatott dr. Szentpétery Tibor kalandos életéről. A tudósító címmel, mely most a rendezvény záró-akkordjaként nagy sikerrel levetítésre is került. Az emlékülés során a haditudósító számára meghatározó Don-kanyari esemény-sorozat tényeiről és azok „utóéletéről”, sajtóbeli, történelmi, fotókon és filmen történő megőrkítéséről tartott gazdagon adatolt előadást.

Dr. Víz László a fotóművész városvédő- és dokumentáló tevékenységéből kiindulva mutatta be, hogy milyen fontos szere-

pe van a mindenhol jelen lévő kameráknak egy állandóan fejlődő, szervesen alakuló város életében. Az előadó társ-szerzője volt dr. Szentpétery Tibor Atlaszok, Hermák és Kariatidák c. könyvének, amelyben a budapesti épület-homlokzatokon megjelenő ember-ábrázolások kerültek megőrkítésre.

Dr. Kerny Terézia (MTA) szintén társszerzői minőségben tartott rendkívül személyes hangvételű, nagyon sok adattal, képmelléklettel kísért előadást a romániai falurombolás hírére az erdélyi szász erődtemplomokat megőrkíteni siető dr. Szentpétery Tibor ezen tevékenységének jelentőségéről, az erőfeszítések ifjabb generációkban való továbbéléséről és intézményesüléséről. Az *Ottól a Kükküllőig* c. könyv német nyelven is megjelent, ma már az antikváriumokban is ritkaságszámba menő, keresett kincs, kutatási alapmű, sokat hivatkozott irodalom.

Az előadások sorát *Mészáros Attila* hájópítő-mérnök, „a fogadott unoka” szavai zárták – dr. Szentpétery Tibor emberi, erkölcsi üzenetét tolmácsolta.

Az emlékülés helyszínén kamara-kiállítást tekinthetett meg a közönség, melyet dr. Szentpétery Tibornak a Don-kanyarban, az 56-os budapesti utcákon és az Erdélyben készült fotóinak tablójából állítottak össze.

Dr. Czaga Viktória főlevéltáros, az emlékülés levezető elnöke a rendezvény végén egy emléklapot adott mindenkinek kérvén, hogy bárki, aki előre akarja és tudja mozdítani a hagyaték feldolgozását, ötleteivel, kapcsolataival, lehetőségeivel támogassa a nemes célt. A Kultúrkiúria munkatársai valamint a jogutódok a fotóművész honlapján található elérhetőségeiken (www.szentpetyerfoto.hu) örömmel és köszönettel fogadják támogató megkereséseiket.

Szentpétery Márta
(A konferencián elhangzott előadásokat folytatásokban közöljük.)

Jamrik Levente– Jungmayer Mihály

40 éve a Duna mélyén a titokzatos Senki-szigete

(2., befejező rész)

Jókai nem hazudott: létezett a „Senki-szigete”. A magyar-román-szerb hármashatár közepén elnyúló Ada-Kaleh szigete turisztikai attrakciónak számított jó klímája, vadregényes festői romjai és etnikai egzotikumja miatt, amely a Vaskapu I. erőmű építése miatt 40 éve tűnt el a Duna hullámaiban.

A szigetlakók mindennapjai

Ada-Kaleh lakói sok kedvezményt kaptak Budapeستől. Mentések voltak a katonai szolgálat alól, az áruk behozataláért nem kellett sem vámot, sem adót fizetniük. A török mellett szerbül, románul, a képzetebbek németül és magyarul is beszéltek. A sziget 1878-as elfoglalása után Konsztantinápoly már csak formálisan gyakorolta fennhatóságát egy általa kinevezett, négyévenként leváltott polgári személy, az ún. mudír vagy müdir (közösségi elöljáró, bíró) révén, aki a bécsi török nagykövetség alárendeltségébe tartozott és onnan kapta fizetését. Hivatalos ügyekben a sziget négy török egyenruhába bújt rendőre segítette munkáját. Ő volt a legfelsőbb bíró is, oldalán 6–18 segítővel. Rajta kívül még volt egy tanár és egy imam is a szigeten. A tisztségviselők fizetésére, valamint a sziget templomának és iskolájának működtetésére a Portának volt gondja. Az erőd falai közt helyezkedett el a gyalogsági lakatnya és mellette a bazár. A szigeten működött egy cigarettamanufaktúra is.

Az egykori belső várban, az erőd keleti kapujánál lévő mecset 1720 táján eredetileg ferences rendi templomnak épült, majd a sziget 1739-es török megszállása után török mecsetté alakították. 1902 és 1903 között a klasszicista stílusú épületet a szultán pénzéből felújították, ugyanakkor egy minaretet is mellé építettek. A legfőbb látniva-

lót ez a mecset képezte, hiszen három helyiségében hatosztályos népiskola működött, padlózatát pedig *II. Abdul al-Hamid szultán* által adományozott 480 kilós perzsaszőnyeg borította. A sziget keleti végében elhelyezkedő egykori római romokon nyugvó alsó erőd a török falun át volt elérhető. A múlt század utolsó évtizedétől kezdve Ada-Kaleh idegenforgalma megnőtt, az Al-Dunára látogatók egyik kedvenc kirándulóhelyének számított, hiszen a törökök híven megőrizték évszázados hagyományait, szokásaikat, vallási előírásait, ami az európai civilizációhoz szokott ember számára kuriózumnak számított. Ennek az unikális közegnek köszönhetően sok bécsi és budapesti értelmiségi választotta végső lakhelyének ezt az egy óra alatt körbejárható szigetet. Itt született például *Erdély Izolda* zenekritikus (1906), *Aszlányi Károly* színmű- és újságíró, aki sporttudósításai mellett bájos ifjúsági regényeket, novellákat is írt (1908), *Bonomi Jenő* etnográfus (1908), és *Gáspárdy Sán-*

dor festőművész (1909) is. A szigetet postahajójárat kötötte össze Törökországgal.

A szigetlakók legtöbbször földművelésből, szőlő-, mandula-, mogoró-, gesztenye- és rózsatermesztésből, dohány és bors-termelésből, halászatból, kiskereskedésből (dohány, cukor, kávé, zöldségfélék eladása), valamint az Orsova és a sziget közötti csónak- és idegenforgalom lebonyolításából, ezen kívül csempészetből élt. A csempészetet, noha megakadályozására a szigetet este csak az osztrák-magyar katonai parancsnok engedélyével és a csónak orrába tett lámpával lett volna szabad elhagyni, minden szomszédos ország irányába gya-korolták. A régi várfalakat az Új-Orsován (Török-Orsován) szolgáló katonák és az ott élő lakosok egyaránt bontogatták. A szigeten a XX. század elején három török kávéház, egy szerb és egy magyar vendéglő működött, ez utóbbi a katonák kávéháza is szolgált-írja *Balla Tibor* történész. A vár belső területén három kaszárnyaépület volt, abból kettő üresen állt, a harmadikban lakott a sziget parancsnoka, valamint a garnizon. Ada-Kaleh igazi ura az ide kirendelt főhadnagy volt: ő felügyelte a rendet, szabályozta a lakosok és a katonák tevékenységét, engedélye nélkül este 9 óra után senki sem hagyhatta el a szigetet. A sziget négy pontján felállított, az égtájakról elnevezett órházaknál a legénység egy része őrszolgálatot teljesített, a többiek bontottak, építettek, kertészkedtek. A közvilágításról a budapesti Ganz cég gondoskodott. A szigeten élő törökök és a magyar katonai jelenlét egyébként nem volt sűrűdésmentes: A mudírok például számtalanszor ragaszkodtak olyan előjogaikhoz, amelyekkel eleve nem rendelkeztek, úgymint olyan földterületeket sajátítottak ki szigettársaiknak, amelyek vagy magyar, vagy török állami tulajdonban voltak, illet-

ve a sziget vám-és adómentességét kihasználva, rendszeresen hamis papírokkal látták el a Szerbiából csempésztett zöldségeket, amiket Orsova piacán árultak. Problémát okozott az is, hogy Szál József a szigeten kikötői gyaloghíd felállítását és a magyar parttal motorcsónak-összeköttetést kapott, ami annyit tett, hogy a turisták inkább az ő szolgáltatását választották, mint a török ladikosokét.

Szép napok és sötét évek

Bár már 1878-tól saját tulajdonban szeretne volna tudni Budapest a szigetet, Ada-Kaleh polgári irányítása 1918-ig a török államot képviselő mudír kezében maradt. Ausztria-Magyarország ugyanis egyrészt nem kívánta elmergesíteni a sziget miatt a Portával kialakult jó viszonyát, másrészt pedig az első világháború éveit alatt Törökország a dunai birodalom szövetségese volt. Ettől függetlenül *Lukács László* miniszterelnök úgy látta, hogy mivel Törökországnak a Balkán-háborút lezáró békében úgymint le kell majd mondania az Enos-Midia vonalról nyugatra eső területekről, így Új-Orsováról is, *dr. Medve Zoltán*, Krassó-Szörény vármegye főispánja magyar hadi lobogó alatt közigazgatásilag csatolja a szigetet Magyarországhoz. Erre 1913. május 12-én került sor – írja *Balla Tibor* történész.

Az első világháború hamar elérte a szigetet. 1914-ben az Ada-Kaleh-val szemben fekvő Tekija községből a szerbek lötték a szigetet, a hajóállomás, a mecset és 3 lakóház megrongálódott. Az iskola bezárt, a tanítónőket visszahívták Törökországba. A sziget lakossága a világháború ideje alatt különböző állampolgárságú egyének elegye lett, különösen mert Szerbia elfoglalása után az ottani területek muzulmánjai közül többen ide menekültek. A román

csapatok 1916. augusztus 29-én reggel öt órakor kezdték el lőni Ada-Kaleh-et, amit csak szeptember 2-án tudtak elfoglalni. A *bunyai Szívó Sándor* ezredes vezette november 13-ai ellentámadás során azonban a magyar csapatok végérvényesen visszaidőzték a románokat Havasalföldre.

Az első világháborúban győztes nagyhatalmak és Törökország által 1920. augusztus 10-én aláírt sévres-i, majd az annak helyébe lépő, 1923. július 24-i lausanne-i béke után a sziget Romániához került. 1925-ben területén állami cigarettagyárat létesítettek, amelynek speciális dohánya miatt annyira minőségi terméknek számított, hogy élvezete a kubai Habanos szivarral vetekedett. 1931-ben *II. Károly* román király megerősítette a szigetlakók (az 1930-as években is mintegy 650 fő élt ott) vámmentes cikkek árusítására vonatkozó korábbi jogait. A románok a szigetet klimatikus gyógyhellyé nyilvánították, és mint korábban a magyarok, ők is nagy előszeretettel látogatták, hiszen a jó klíma, a festői romok, a néprajzi egzotikumok mellett 1923-tól itt élt feleségével *Bicsérdy Béla* természetgyógyász, táplálkozástudós is, aki vegetáriánus életrendje ellenére 50 évesen világrekordot döntött, amikor fekve kinyomta a 188 kilót. A sziget pusztulása *Gheorghe Gheorghiu-Dej*, *Nicolae Ceaușescu* és *Josip Broz Titónak* köszönhető, akik az 1964-72 között közös román-jugoszláv vállalkozásban kívánták megépíteni a Vaskapu I. erőművet, amely akkor a világ legnagyobb víz-erőművei közé tartozott 2x2052 MW kapacitásával. Az építménybe csaknem 3 millió köbméter betont építettek be. A fő gát 441 méter hosszú és 60 méter széles. A gátrendszer 33 méter magasra duzzasztott 2 milliárd köbméter vizet, ami miatt Orsova óvárosa, valamint Nagyzsuppány,

Tuffás, Dunaorbágy és Koromnok falvakkal együtt Ada-Kaleh szigete is víz alá került. A szigeten élő török lakosságot Törökországba és Dobrudzába telepítették. A gát építésével egy időben *Adriana Miha* építész és *Nocolaescu-Plopsor* akadémikus kezdeményezésére az erőd, a kazamaták, a bazár köveinek egy részét sorszámmal látták el, s pár kilométerrel arrébb, a Szörényvár előtti Simian-szigeten újra felépítették. A mecsetet és a minaretet együtt azonban nem költöztették át ide. A szélesre felduzzasztott Dunából sokáig kilógott a mecset tornya, míg pár év múlva bele nem dőlt a folyóba. Ezzel örökre eltűnt a térképről egy, a magyar múlt fontos részét képező kis sziget. Senki szigete semmivé lett. (*Falanszter* 2011.12.10.)

Ada-Kaleh

A meglepetésekben gazdag és már több mint egy évtizedes balkáni bonyodalombba akarva, nem akarva nekünk is be kellett avatkoznunk. Bele kellett avatkoznunk egyrészt diplomáciai úton, amelynek eredménye független Albánia megeremtése, másrészt ténylegesen, amikor is egy mindenkitől elfelejtett kis török szigetet, egy mesebeli világ utolsó maradványát – Ada-Kaleht – kellett birtokba vennünk. Meglepetésszerűen hatott ránk a sziget anektálása, ez a legújabb magyar területi hódítás, bár ismerve a sziget múltját, az okkupálást a történelmi események természetes és szükségszerű folyamának kell tekintenünk. Az egykori hatalmas török birodalom hanyatlásával a Duna déli vonulata lett az új északi határ, s így Ada-Kaleh lett az ozmán birodalom legészakibb pontja. 1716-ban Eugén herceg megszállja és megerősíti a kis szigetet, de már 1738-ban újra török kézen találjuk, s itt is marad kis megszakítással egész 1878. május 21-ig, amikor újra

Ausztria-Magyarország veszi fennhatósága alá, meghagyva a török közigazgatást. A lefolyt balkáni háborúban az örömmámorban úszó szövetségesek maguk mögött hagyják e jelentéktelen kis török területet; a londoni békekonferencián, ahol a hatalmas európai Törökország felosztásán egyezkednek, említést se tesznek róla; így csak természetes, hogy az enosz-midiai határvonal megállapítása után a már évtizedek óta fennhatóságunk alá tartozó kis szigetet jogosan birtokunkba vehettük, amit a magyar kormány nevében 1913. évi május hó 12-én Krassószörény vármegye főispánja Dr. Medve Zoltán, végre is hajtott.

Hogy miképpen, arra a kérdésre Őméltósága a következő levéllel volt kegyes felelni:

Ada-Kaleh szigetének a magyar közigazgatás keretébe vonása

1913. évi május hó 12-én kiszállottam a szigetre, hogy a m. k. belügyminiszter rendelete értelmében a cs. és k. közös külügyminiszterrel és a m. k. miniszterelnökkel történt megállapodás folytán a szigetet, mely addig Törökországhoz tartozott – de a monarchia által 1879. óta megszállva volt, – a magyar közigazgatás keretébe vonjam.

Kíséretemben voltak: *Issekutz Aurél*, Krassó-Szörény vármegye alispánja; *Podhradszky Andor*, orsovai járási főszolgabíró; *Kardhordó Károly*, Krassó-Szörény vm. tb. főjegyző, főispáni titkár; *Brandstatter József*, főispáni irodatiszt; valamint *Hosszu Jusztin* 43. sz. gy.-ezredbeli cs. és k. főhadnagy, a szigetet megszállva tartó különítmény parancsnoka és 4 m. kir. csendőr.

A hadi különítmény csolnakján hadilobogó alatt keltünk át a Dunán.

A szigetre érkezve felkerestem a velem voltak kíséretében a sziget kormányzóját – műdir – *Cheriff Eddyn* beyt. Hivatalos

helyiségében fogadott. Kugler hiteles török tolmács közvetítette a tárgyalást.

Közöltem a kormányzóval a m. kir. kormány rendelkezéseit, melyek szerint utasításom van, hogy a szigetet magyar közigazgatás alá vonjam, s hogy ennek folytán az ottani közigazgatási teendők ellátásával az orsovai főszolgabíró bízom meg, s hogy a közbiztonsági szolgálatot ezentúl a m. kir. csendőrség fogja ellátni, a hogy két csendőr a mai naptól a szigeten marad. Egyúttal felkértem a kormányzót, hogy hivatalos működést a jövőben ne fejtessen ki.

A kormányzó kijelentette, hogy az elmondottakat tudomásul veszi, az eljárás ellen tiltakozik, de ellenszegülni a magyar államnak nem akar, de nem is tudna; az eljárásról felveendő jegyzőkönyvet alá nem írja, jelentést tesz kormányának, kíméletet és méltányosságot kér a lakosság részére.

Ezután felkértem a vármegye alispánját, hogy vegye szeretetteljes gondozásba a sziget lakosságát, az orsovai főszolgabírót pedig utasítottam, hogy intezze a további rendelkezésekig a közigazgatási teendőket, feltétlenül respektálva a lakosság szerzett jogait, kiváltságait és tisztelve vallási és nemzeti szokásait.

Az alispán és a főszolgabíró megfelelő kijelentései után az eljárást befejezve távoztunk.

A jegyzőkönyvet kellő alakban kiállítva, s aláírva az egész hivatalos eljárás véget ért.

A sziget lakosságának feltűnt kintléttünk; nem tudták, mi történik, de sejtették, hogy jövő sorsuk dől el. Eleinte igen barátságosak voltak irántunk, az eljárás befejezte után azonban feltűnő hűvösség, hogy ne mondjam ellenséges hangulat volt érezhető.

Mondhatom, hogy az egész ténykedés alatt különös meghatottság vett erőt rajtam. Éreztem, hogy történelmi pillanatok ezek, mikor szeretett hazám területét,

habár csak csekély mértékben, de mégis növeltem, s a magyar állam alattvalóinak számát 637 lélekkel szaporítottam.

(*Kölcse*, 1913. november 3.)

Dr. Medve Zoltán cs. és k. kamarás,
Krassó-Szörény vm. főispánja
(*Falanszter* 2011.12.10.)

Ada-Kaleh (Új-Orsova) három ország – Magyarország, Románia és Szerbia – határán fekszik az Aldunán Orsovától kissé keletre. 1750 m hosszúságú, 4-500 méter szélességű. Körülbelül 500 főnyi török lakossága úgy a magyar kormány, mint Törökország részéről sok kedvezményben részesült: adót nem fizettek, nem katonáskodtak. Törökországból behozott áruikat vámmentesen adhatták el az orsovai piacon. Főbb kereskedelmi cikkek a cukor, kávé, dohány, rózsaoaj, szőlő, körte

és apró csecse-beccék. Igen sokan élnek révészkereskedésből is, akik a kíváncsi idegeneket szállítják át Orsováról Ada-Kalehra, ahol ugyan a török mecseten, a bazáron és az érdekes viseletű török nőknél kívül nem sok látványosság van. Ada-Kaleh földrajzi fekvésénél fogva kicsinysége mellett is nagyjelentőségű. Mint már említettem, három ország határán fekvő kis sziget a Duna közepében. A magyar és szerb partokon hegyek emelkednek, s csak a sziklába vágott szűk út vezet a magyar partra Romániába. E szűk kapunak legalkalmasabb védőhelye a sziget, amelynek megerősítésével elzárható az országba vezető út úgy a szárazföldi, mint a dunai részeken, míg a szigetnek idegen birtokban léte állandó veszedelme volna a közlekedésnek és a vasúti forgalomnak.

Koltó-Katalini Református Egyházközség Lelkipásztori Hivatala felhívása

A 2013-as esztendő az 1848-as forradalom kitörésének 165. évfordulója. Ennek jegyében szeretnénk emléket állítani az erdélyi hadjárat osztrolenkai hősének, **Bem József** lengyel tábornoknak. Már csak azért is, mert a lengyel és magyar nép történelmi barátsága oly közismert és példázatos.

A kiegészülő szoborpark új darabja annak is emléket kíván állítani, hogy Teleki grófnak a Bem apóval való első találkozása életének mennyire meghatározó élménye volt. Tisztelettel fordulunk Önhez szíves támogatásáért! Tervünk előrelátható költsége 8 000–10 000 euró.

A remélt szoboravatás valószínű időpontja 2013. szeptember 1., vasárnap.

Varga Károly lelkipásztor-esperes

Tőkés László európai parlamenti képviselő ajánlásával

Az Egyházközségünk számlaszámai:

PAROHIA REFORMATA COLTAU: CATALINA, CIU 8948618
RO24 BRDE 250S V031 1300 2500 – RON; BRD Baia Mare
RO13 BRDE 250S V600 5028 2500 – EUR; BRD Baia Mare
RO05 BRDE 250S V600 5044 2500 – HUP; BRD Baia Mare
Részletek a füzetek februári számában.